
УДК 378.016:34 (043)

Ярослав Кічук,
доктор педагогічних наук, професор,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет,
м. Ізмаїл

РОЗВИТОК ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ: ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ КОНТЕКСТ ТА ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ

У статті розглядаються деякі проблемні питання, пов'язані з процесом становлення студентів як майбутніх правокомпетентних фахівців. Обґрунтована ефективність акмеологічного підходу до вдосконалення процесу розвитку та саморозвитку у студентів правової компетентності в умовах вищої школи.

Ключові слова: правові знання, правова компетенція, правова компетентність, саморозвиток студентами правової компетентності.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Аналіз досліджень з проблематики правничої науки дозволяє констатувати, що останнім часом помітно активізувалося вивчення питання становлення правової компетентності особистості на всіх етапах її життєвого шляху (В. Бринцева, Дж. Данеллі, М. Дуліба, О. Карман, Ф. Пелло, П. Подбєрезький, О. Фомін та ін.)

Вивчення й узагальнення наукових праць, у яких безпосередньо або опосередковано розглядаються певні аспекти професійного становлення фахівця, засвідчують про доцільність осмислення вищої школи як основного етапу формування ціннісно-сислової сфери особистості, її ціннісного ставлення до права, вибору нею моделі

© Кічук Н.

поведінки у соціально-правовій сфері життєдіяльності. Докладний аналіз наукового доробку дослідників із проблематики професійної освіти (Н. Кузьміна, А. Маркова, В. Сластьонін) дозволяє по-новому оцінити конструктивність акмеологічного підходу, в контексті якого можна дослідити потенціал професійного саморозвитку особистості, оцінити виключну вагу її соціальної зрілості, досягнути процес самоактуалізації як вищої форми саморозвитку майбутнього фахівця (Є. Богданов, О. Деркач, В. Зазикін, Д. Френсіс та ін.). Відтак загострюється проблематика формування правової компетентності як державно-правового явища й як особистісно-професійної характеристики майбутнього фахівця в умовах вищої школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення зазначеної проблеми та на які опирається автор. На сучасному етапі трансформації українського суспільства науковці і практики занепокоєні розквітом правового нігілізму серед певної частини молоді. До того ж дослідники вважають, що однією з причин ситуації, яка склалась, є недосконала система формування в учнівській молоді праворозуміння [1, с. 41–42]. Ідеться про вихідну категорію юриспруденції, яку мають засвоїти студенти вищої школи, причому на рівні переконань. Зміст права створює суспільство, надання йому нормативної форми здійснює держава, а завершальною стадією формування права виступає правотворчість (С. Бикова, О. Гринь, О. Донченко, Д. Жуган, С. Плавич).

Учені єдині у визнанні важливості формування у студентів вітчизняних вишів і правової відповідальності, що базується на усвідомленні кожним себе громадянином, причому і в юридичному, і в суто культурному сенсі (Г. Буянова, А. Слободянюк та ін.). Так, рівень культурної поведінки людини визначається рівнем морального розвитку суспільства, отож і державотворчі процеси набувають все більшої впливовості на всі явища правової дійсності [2].

Мета статті – обґрунтувати базове значення правових знань у формуванні правової компетентності майбутніх фахівців і на цьому підґрунті уточнити змістове наповнення поняття “правова компетентність майбутніх соціальних педагогів”.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна і правова педагогіка, теорія та методика професійної освіти вивчають феноменологію будь-якого явища через призму категорії “знання”. І це не випадково. Дійсно, знання виступають базовим елементом змісту освіти, бо вони створюють у свідомості особистості уявлення про навколишнє, служать орієнтиром для будь-якої діяльності, виступають основою її оцінної діяльності. Дидакти розглядають знання як “особливу форму духовного засвоєння дійсності”, “перевірений практикою результат пізнання” цієї дійсності; закони розвитку природи, суспільства, мислення (С. Гончаренко, М. Казанський, Я. Кодлюк, Т. Назарова); знання (на думку О. Співаковського) є “найвищою формою інформації”. Щодо останнього, то контекстом осмислення виступають три типи інформації (дані, просто інформація, знання), а ідея такого підходу базується на ступенях сприйняття людини. Отож, знання – вища форма вияву сприйняття даних і інформації, формуються “не лише на основі фактів, а й аналізу різних типів виведення”.

Сучасні науковці акцентують увагу на знаннях як предметі педагогічного виміру (В. Аванесов, Е. Карпова, І. Лернер, О. Савченко та ін.) Доведено правомірність розглядати складовими будь-якого знання терміни, поняття, факти, закони та теорії, а також розрізняти відповідну типологію знань: ті знання, що представлені у формі текстів, посібників, лекцій тощо; знання, що набуваються в результаті дидактичної взаємодії (наприклад, викладача вищої школи і студента) і які, як правило, змінюються (наприклад, через природну звичку студентів до спрощення); знання, що перевіряються, утворюючи певне наповнення форми контролю (наприклад, у вимірі реальної потреби в таких знаннях щодо основних ознак правової держави). У цьому контексті знання виступають як “цілеспрямоване скерування дії” особистості [3].

Отже, констатуємо: правові знання виступають основою і правової готовності, і правової навченості, і правової освіченості особистості. Виключною є вага правових знань і в такому інтегрованому явищі, убачаємо правову компетентність.

Результати проведених нами досліджень довели конструктивність підходу, за яким процес формування правової компетентності студен-

тів довільно осмислювати у взаємозв'язку з фаховою спрямованістю [4]. Як переконає практика, намагаючись спрямувати процес саморозвитку студентами правової компетентності ще й досі є неоціненим такий ресурс вищої школи – проведення масових заходів соціально-правового змісту. У нашому досвіді реалізації соціально-правових проєктів, адвокаційних кампаній, правозахисних акцій в Ізмаїльському державному гуманітарному університеті встановлено позитивну динаміку процесу правової самоактуалізації студентів як вияву їх правового саморозвитку їх правової компетентності. Особливо ефективними виявились такі заходи: проведення самодіагностики студентами рівня сформованості правосвідомості, опанування онлайн-сервісів із актуальної правової проблематики, участь у роботі правових консультацій державних (наприклад, місцевих управлінь юстиції Одеської області) і недержавних організацій (наприклад, громадської приймальні Регіонального аналітичного центру), участь у тренінгових семінарах (наприклад, з тематики “Студентське самоврядування як сучасний інститут захисту прав молоді”) та молодіжних форумах (сесія Європейського молодіжного парламенту в Ізмаїльському університеті), участь у правопросвітницьких проєктах Студентської ради ІДГУ та правозахисній діяльності Студентського омбудсмена ІДГУ тощо.

Проведені нами попередні дослідження засвідчили, що, дбаючи про підготовку конкурентоспроможного соціального педагога на основному етапі його професійного становлення – в умовах університетського навчання, важливо сформулювати відповідність фахівця (компетенція – від лат. досягати, відповідати, підходити) за такими параметрами: “інструментальні” (знання, вміння), “термінальні” (досягнення). Конкретизуємо компетенції майбутнього соціального педагога, що умовно об'єднані у групу “інструментальні”, зокрема, у розрізі “фахові правові знання” (основи соціальної політики держави та соціально-правового захисту дітей і молоді; особливості потреб та інтересів різних вікових груп дітей та молоді; специфіка роботи в різних мікросоціумах; особливості діяльності з сім'єю, різними групами дітей та молоді; функції державних та недержавних організацій у системі соціально-педагогічної та соціально-правової діяльності тощо),

а також “спеціальні правові знання” (тезаурус юридичних термінів; зміст базових міжнародних і вітчизняних документів з основ демократії і прав людини; понятійно-категоріальні виміри права; основи профільних галузей права; соціально-правові основи створення єдиного реабілітаційного простору у зв’язку з порушенням прав дітей; основи правової психології та превентивної педагогіки; базові засади ювенальної юстиції та діяльності уповноваженого з прав дитини тощо).

Окреслимо змістове навантаження досліджуваного явища за параметром “фахові правові вміння” (інтегрований характер організаторських умінь; комунікативні; вміння конструювати продуктивно-орієнтовану власну поведінку й інших учасників; вміння перевести проблемну ситуацію в педагогічну; вміння проектувати свою позицію у проблемній соціально-педагогічній ситуації; вміння виявляти конфіденційність тощо), а також “спеціальні правові вміння” (вміння виявляти активність у сфері правового регулювання реалізації прав дітей; вміння установлювати правові відносини з суб’єктами зовнішнього середовища; вміння розпізнавати ознаки правових явищ у соціально-педагогічній діяльності; вміння творчо тлумачити норми права; вміння професійно здійснювати правореалізаційну, правозахисну діяльність; вміння приймати правове рішення і здійснювати правові дії відповідно до чинного законодавства тощо).

Деталізуємо таку характеристику компетенції, як “досягнення” (“термінальна”), за виявом правової культури майбутнього соціального педагога: через культування правового поля життєдіяльності вихованця; прискорення поступу країни до правової держави; “права людини починаються з прав дитини”; “правова норма є регулятором соціально-педагогічної діяльності”; усвідомлене виконання правореалізаційних, правозахисних функцій професійної діяльності.

Не менш суттєвим нам видається окреслення обсягу компетенції, яку умовно можна назвати “здатність брати на себе відповідальність” в межах підсистеми “професійна роль – громадянське суспільство – правова держава”. У розробці відповідного блоку вимог це виглядає таким чином: блок “професійна роль” (соціально-правове втручання має бути тільки успішним; справедливість і розумність правово-

го поля виконуваної правореалізаційної, правозахисної діяльності); блок “громадянське суспільство” (самоідентифікація із статусом громадянина; задіяність міжнародних, державних, регіональних механізмів захисту прав дітей, використовуючи потужність існуючих інститутів громадянського суспільства); блок “правова держава” (служіння закону як найвищій цінності; утвердження закону як універсального механізму права).

Ми вважаємо виключну роль правової компетентності майбутнього фахівця. Це обумовлено низкою обставин.

По-перше, правову компетентність ми розглядаємо як складну особистісно-професійну якість, змістовим ядром якої є ціннісне ставлення до педагогічної діяльності, а також такі компетенції, як-от: “знати”, “вміти”, “досягати”, “відповідати”.

По-друге, правова компетентність є одночасно і педагогічним, і правовим явищем, що має структурно-компонентний склад. У ньому доцільно вбачати взаємозв’язок мотиваційного, когнітивного, аксіологічного й діяльнісно-творчого компонентів. Враховуючи природу правової компетентності, є всі підстави вважати, що критерії сформованості її мотиваційного компонента такі: ставлення до соціально-педагогічної діяльності, потреба в удосконаленні сталого правовиховного процесу в суспільстві і намагання сприяти розв’язанню соціально-правових проблем. Критеріями сформованості когнітивного компонента означеної особистісно-професійної якості є: правова грамотність, адекватність “Я-концепції”, настанова на правову самоосвіту. Щодо критеріальної характеристики аксіологічного компонента, то її виявом виступають: сприйняття соціально-педагогічної дійсності як особистісно-професійної цінності, правові орієнтації, соціальна активність в утвердженні позитивної динаміки розвитку громадського суспільства, правової держави. Критеріями сформованості діяльнісно-творчого компонента правової компетентності майбутнього фахівця виступають такі: обізнаність у продуктивних технологіях розв’язання правових проблем вихованців, здатність до творчості у соціально-педагогічній діяльності, відкритість до інновацій у соціально-правовій сфері.

По-третє, правова компетентність, майбутніх соціальних педагогів найбільш сконденсовано виявляється у правореалізаційному, правозахисному видах соціально-педагогічної діяльності. Базову характеристику правозахисної діяльності складає здатність особистості приймати обґрунтовані правовими нормами професійні рішення, підґрунтям яких є її спроможність орієнтуватись у правових явищах – основі вчинення дій, спрямованих на встановлення і захист правових відносин. Домінантою правореалізаційної діяльності виступає здатність майбутнього фахівця встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, набуваючи при цьому досвіду розв'язання тих правових проблем, які містить соціально-педагогічна дійсність.

Оскільки провідним видом діяльності студентів в умовах університету виступає навчально-професійна, то доцільно вважати необхідним і достатнім ступенем сформованості їх правової компетентності стартовий поріг. Правомірність такого розуміння пов'язуємо зі встановленою природою правовою компетентністю, що зумовлює визнання її домінантою не процесуальні, а результативні характеристики.

Установлено такий пороговий діапазон правової компетентності майбутнього соціального педагога: стартовий (“усвідомлена компетентність”), середній (“неусвідомлена компетентність”), мінімальний (“усвідомлена некомпетентність”), найнижчий (“неусвідомлена некомпетентність”).

Зауважимо, що ми свідомо відійшли від традиційного вивчення педагогічних явищ через їх рівневу характеристику. Феномен, який є предметом нашої дослідницької уваги, відноситься до тих, що формується винятково в реальних умовах професійної діяльності особистості. А тому, виходячи з вирішального значення університетської освіти майбутнього фахівця у його професійному становленні, розуміємо, що правова компетентність як особистісно-професійна якість студента може і має бути сформована вже на стартовій “позначці”. Останнє й умотивувало заангажування поняття “поріг”. Схарактеризуємо пороговий діапазон правової компетентності майбутніх соціальних педагогів.

“Усвідомлена компетентність” (стартовий поріг): студент має сформовану потребу за будь-яких умов розв’язати правовий спектр питань у соціально-педагогічній ситуації, що склалась у вихованця, виявляючи ціннісно-сміслові ставлення до правореалізаційної, правозахисної сфер діяльності. Його правові знання сформовані на рівні “знання – трансформації”, ним усвідомлюються не лише цілі, а й мотиви вибору способу застосування правових знань і вмінь. Студент виявляє стійкий інтерес до явищ політико-правового суспільного життя, є наявним високий рівень відповідальності за своєчасне й компетентне розв’язання правових питань соціально-педагогічної дійсності; має місце адекватне уявлення про правову державу й особистісно-професійну причетність до розв’язання правореалізаційних, правозахисних проблем вихованців. Йому властива готовність до розв’язання правових питань (пов’язаних із здоров’ям, працевлаштуванням, відхиленнями в поведінці, насильством, сирітством, проблемами в сімейних стосунках тощо).

“Неусвідомлена компетентність” (середній поріг): передбачає вияв у студента стійкого інтересу до правових питань, пов’язаних із соціально-педагогічною реальністю, домінування позитивно-активного ставлення до правореалізаційної, правозахисної діяльності, спроможність обмірковувати вибір власної позиції у правових питаннях за умов наявності стимулювальних факторів. Правові знання сформовані на рівні застосування, правові ж уміння є безсистемними; ставлення до категорійних дітей характеризується емпатійністю; студент вирізняється здатністю встановлювати і сприймати взаємозв’язок правореалізаційної, правозахисної функцій соціального педагога та поступом країни до правової держави.

“Усвідомлена некомпетентність” (мінімальний поріг): майбутній соціальний педагог виявляє зацікавлення й епізодичне захоплення соціально-педагогічною проблематикою правового характеру, позитивно-аморфне ставлення до виконання правореалізаційних, правозахисних функцій, нездатність до самостійних дій у соціально-правових ситуаціях. Йому властива невпевненість, незадоволення власною спроможністю розв’язувати правові питання соціально-педагогічної

дійсності, ситуативність вияву емпатійності. Такий студент обізнаний лише в найбільш загальних ознаках правової держави на тлі обмеженості правових знань щодо політико-правової сфери життєдіяльності він виявляє індивідуальний рівень мотивації досягнень у соціально-педагогічній діяльності правового характеру, репродуктивно-діяльнісний ступінь набутого досвіду означеної сфери діяльності.

“Неусвідомлена некомпетентність” (найнижчий поріг): студент виявляє ситуативний інтерес до соціально-педагогічних проблем правового характеру, формальне ставлення до правореалізаційної, правозахисної діяльності, не виваженість під час прийняття власного рішення у соціально-правових ситуаціях. Його правові знання сформовані на рівні розпізнавання (“знання – ознайомлення”), а у вищезазначених ситуаціях діє методом “випробувань і помилок”; не фіксується вияв емпатії. Він є пасивним у вивченні правових проблем, що містить соціально-педагогічна дійсність, нездатним вбачати взаємозв’язок між правореалізаційними, правозахисними функціями соціального педагога та поступом країни до правової держави.

Правова компетентність, як і будь-яка інша, формується лише в діяльності особистості. Правомірність такого розуміння пов’язуємо, по-перше, з встановленою природою правової компетентності, що зумовлює визнання її домінантою не процесуальні, а результативні характеристики.

Перспективи подальших наукових пошуків ми убачаємо у розробці та апробації інтерактивних технологій організації правозахисної діяльності студентів як ресурсу випереджувального розвитку їх компетентності.

Список використаної літератури

1. Особливості та тенденції розвитку правотворчості в умовах трансформації суспільства : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Одеса, 2015. – 168 с.

2. Слободянюк А. Є. Необхідність правових знань і правової відповідальності як синтез двох елементарних форм відповідальності // А. Є. Слободянюк // Проблеми освіти : наук. зб. – Вип. 8. – Ч. II – Київ, 2015. – С. 267–271.

3. Карпова Е. Е. Оцінка підготовки спеціалістів у вищій школі і проблема її моніторингу / Е. Е. Карпова // Наука і освіта. – 2015. – № 9. – С. 78–82.

4. Кічук Я. В. Правова компетентність майбутнього соціального педагога : теорія і практика : монографія / Я. В. Кічук. – Ізмаїл : Сміл, 2009 – 244 с.

Стаття надійшла до редакції 29.02.2016

Кічук Я. В. Развитие правовой компетентности у будущих специалистов: евроинтеграционный контекст и отечественные реалии

В статье рассматриваются некоторые проблемные вопросы, связанные с процессом становления студентов как будущих правокомпетентных специалистов. В статье обоснована эффективность акмеологического подхода к совершенствованию процесса развития и саморазвития у студентов правовой компетентности в условиях высшей школы.

Ключевые слова: *правовые знания, правовая компетенция, правовая компетентность, саморазвитие студентами правовой компетентности.*

Kichuk Ya. Legal competency development of future specialists

Some outstanding problems are discussed in the article, which are connected with the process of formation of students as future legal and qualified specialists. The article proves the effectiveness of acmeological approach to the process of improvement and self-development of students' legal competency under the conditions of higher school.

European integration vector of the national education system development has led to the aggravation of such social need: significant increase of legal competency of the younger generation, without which the positive dynamics of Ukraine with the status of constitutional state does not seem possible.

The article deals with the question of the modern scientific understanding of the phenomenon of “knowledge”, interprets the peculiarity of legal knowledge. Typology of knowledge in general based on the analysis of scientific literature and the importance of this category in the understanding of legal phenomena are presented.

The article describes the author's position on the semantic content of such similar concepts as the "competency" and "competence". In particular, it has been affirmed that the competence is directly related to the objective function of creativity. The peculiarity of the key competency is specified by detailing its dominant features – multi-functionality, overdisciplinarity, interdisciplinarity. These points are put by the author in the definition of "legal competence".

The article states the reasonability to understand the legal competency of a person in vectors "to know", "can", "to achieve", and "to be responsible". The justification of the legal competency as personal and professional quality based on the analytical work is proved. It is interpreted in interrelation and interdependence of such phenomena as "person's spirituality", "social and legal substance of the society's consciousness".

The article focuses on the statement that legal competency is formed exclusively during the person's activity. That is why, according to author's opinion, to speak about certain level of students' formedness as future specialists of legal competency out of the context of the real situation of professional activity, is without a reasonable basis.

It is better to analyze the investigated personal and professional education through the prism of the concept of "threshold". Based on the specifics of the professional work of the future social teacher, the author argues the reasonability of analyzing such threshold range of the future social teacher's legal competency: starting (conscious competency), medium (unconscious competency), the minimum (conscious incompetency), the lowest (unconscious incompetency).

Taking into account the peculiarity of self-development process, the author gives examples of constructive forms and methods which make the positive dynamics of students' self-development of legal competency in the real world of higher school.